

Författare förebilder för rysk filosofi

Specifikt för den ryska filosofin är att den mera bygger på författares verk och insikter än på annan filosofi. Detta gäller i hög grad om Lev Sjestov, vars läsning av Dostojevskij tidigt kom honom att bryta med den förnuftsriktade filosofin och dess strävan att uttömmande förklara världen. I själva verket bör man inte göra halt inför metafysiken, menade han och kom mot slutet av sitt liv, inspirerad av Nietzsche och Kierkegaard, att söka sig till den tradition som vädjar till tron och det i Skriften uppenbarade ordet.

Av BENGT JANGFELDT

Efter de första böckerna, som huvudsakligen behandlade skönlitterära författar-

skap, övergick Lev Sjestov på tiotalet till att skriva på rent filosofiska teman. Men det var alltså författare som tjänade honom som förebilder och inspiration.

Häri ligger något specifikt ryskt. I Ryssland har filosoferna av hävd byggt på författares verk och insikter; gränserna mellan de båda yrkeskategorierna har i själva verket alltid varit suddiga. Dostojevskijs verk ligger till grund för såväl Sjestovs som Berdjajevs filosofi medan få ryssar har påverkats – annat än i negativ mening – av förnuftsfilosofin hos Descartes, Spinoza eller Kant. Sjestov skriver: "Den ryska filosofiska tanken, så djup och så egensinnig, fann sitt uttryck just i skönlitteraturen. Ingen i Ryssland har tänkt så fritt och mäktigt som Pusjkin, Lermontov, Gogol, Dostojevskij, Tolstoj och to m Tjechov."

Sjestov var jurist och inte filosof till utbildningen. Detta gav honom både en psykologisk frihet och en filosofisk "licens" i tacklandet av de svåra frågorna. Få författare kan, skriver Czeslaw Milosz, mäta sig med honom i djärvhet och fräckhet, "när det gäller att ställa det stygga barnets frågor, som alltid har lyckats försätta filosofer i panik". Kanske, fortsätter Milosz, är Sjestov ett exempel på fördelarna med Rysslands "kulturella eftersläpning", med avsaknaden av skolastisk teologi och filosofi – "men å andra sidan en massa människor som filosoferar, och det lidelsefullt, på egen hand".

Sjestov brydde sig inte om – det har han själv understrukt – huruvida det han sade om olika filosofiska koryfeer var emot spelets regler eller om de citat han anförde inte var de som brukar anföras (och därför kunde anses "förvränga" författarens tanke) etcetera. Eller rättare: detta var en medveten strategi, han

ville visa fram andra sidor av författarnas och filosofernas verk än de som betonades av de filosofiska systembyggarna.

En av hans stora insatser var just att han tog den stora ryska 1800-talslitteraturen på filosofiskt allvar, med dess skildringar av "överflödiga människor", existenser i samhällets marginaler och psykiska gränstillstånd. Det var i ljuset av dessa erfarenheter som han läste den västeuropeiska filosofin, som kom att påverkas av samma litteratur först långt senare (delvis, för övrigt, tack vare tänkare som Berdjajev och Sjestov).

SJESTOV FÖRKASTADE DEN på grekisk tradition baserade huvudfåran i europeisk filosofi, som vill neutralisera oförutsägheten och underkasta den nödvändighetens lagar, som gör halt inför de "omöjliga" frågorna. För Spinoza, Leibniz, Kant o a var det praktiska förnuftets postulat det enda giltiga och det uppenbarade ordet något som hör fantasins domäner till – medan det enligt Sjestov finns frågor som det inte går att svara på, frågor vilkas själva mening är att de inte går att svara på, eftersom svaren "dödar dem". I själva verket bör man inte göra halt inför metafysiken, menar Sjestov. I stället bör man, skriver han i "Athen och Jerusalem" (1938), lära sig avstå från att kräva entydiga svar på de frågor man ställer och inse att "metafysikens *raison d'être* är att den genom att för alltid slita sönder allmäntvångets fjättrar ger den lärde hans ursprungliga frihet åter". Kant och hans efterföljare talade mycket om friheten, men så snart de stötte på den förstnades de av skräck, som om de träffats av Medusans blick.

Den bevisbörda som rationalismens filosofer ålägger sig är främmande för Sjestov, ja

den framstår till och med som löjlig. Tag Descartes "radikala tvivel" på den egna existensen! Hade han tillämpat sin bevisteori – det påpekade redan Hume – på Guds existens så hade han aldrig lyckats frigöra sig från sina tvivel. I stället prövade han teorin på sin egen existens, som knappast behöver betvivlas. I "Athen och Jerusalem" skriver Sjestov:

Med försiktigheten hos en sömngångare snarare än hos en filosofiskt sinnad forskare riktade Descartes sina tvivel mot den sanning inför vilket tvivlet är maktlöst. Och sedan triumferar han: med bevis kan man övervinna det radikalaste av tvivel, alltså förfogar vi över medel för att uppnå sanningen.

Enligt Sjestov borde Descartes ha vänt på resonemanget: "Några bevis för min existens har jag inte, men det behöver jag inte heller – alltså finns det sanningar, och mycket viktiga sanningar, som klarar sig utan bevis." I boken "I Jobs vågskålar" (1929) refererar Sjestov gillande till Blaise Pascal, som med siktet inställt på Descartes sade att man måste "skriva mot dem som gör alltför mycket av vetenskaper-na" ("ecrire contre ceux qui approfondissent trop les sciences").

Filosoferna strävar, menar Sjestov, efter att "förklara världen", så att allt blir tydligt och genomskinligt, så att allt som är problematiskt och hemlighetsfullt i livet försvinner. Borde man inte i stället försöka påvisa att allting är ytterligt gåtfullt också där det synes klart och begripligt? Borde man inte befria sig själv och andra från "begrepps makt"? Ty "varats källor och rötter ligger inte i det som är uppdagat utan i det som är fördolt: *Deus est Deus*

FORTS NÄSTA SIDA

UNDER STRECKET

FORTS FRÅN FÖREGÅENDE SIDA

absconditus” – det vill säga: Gud är en frånvarande Gud.

MED DENNA INSTÄLLNING till den förnuftsriktade filosofin och från det filosofiska nolläge som läsningen av Nietzsche försatt honom i, fanns det för Sjestov egentligen bara en väg att gå. Boken om Tolstoj och Nietzsche avslutas med orden: ”Det goda – broderkärleken – är, det vet vi från Nietzsche, inte Gud. Ve dem som älskar och inte äger något utöver medlidandet. Nietzsche har visat vägen. Vi måste söka det som står över medlidandet, över det goda. Vi måste söka Gud.”

Nietzsche ledde alltså paradoxalt nog Sjestov till Skriften och en tradition som vädjar till tron och det *uppenbarade ordet*; från Athen till Jerusalem, om man så vill; från människan som alltings mått till Gud som alltings mått. Det är detta sökande efter den frånvarande Guden som styrde Sjestovs andliga utveckling under åren utomlands.

På tiotalet studerar Sjestov Martin Luther intensivt, läser allt han har skrivit. Resultatet blir boken ”Sola fide” (Av tro allena), som utkom först postumt. Titeln är hämtad från Romarbrevet III:28, där människan sägs bli rättfärdig ”av tro”. I Luthers fria översättning blir hon emellertid rättfärdig *av tro allena*. Denna skärpning av Paulus formulering tilltalade Sjestov med hans tro på trots av allt, ”emedan det är orimligt” (*quia absurdum*).

En tänkare som Sjestov ofta återkommer till är Tertullianus, som detta uttryck ibland och uppenbarligen felaktigt har tillskrivits. Mot Spinozas i den föregående artikeln citerade råd till filosoferna att ”inte skratta, inte sörja, inte förbanna, men förstå” ställer Sjestov i text efter text den tertullianska paradoxen *Crucifixus est Dei filius; non pudet, quia pudendum est... etc* – ”Guds Son blev korsfäst, det medför ingen skam, emedan det är skamligt. Och Guds Son dog; det är helt trovärdigt, emedan

det är orimligt. Och sedan han begravts uppsteg han från de döda; det är säkert, emedan det är omöjligt.”

Sola fide! – När Gud uppmanade Abraham att lämna sitt land, sin släkt och sitt hem och gå till det land som Herren skulle visa honom, bröt Abraham enligt Hebréerbrevet XI:8 upp ”i tro” och ”drog bort utan att veta vart han skulle komma”. Det ”sunda förnuftet” säger att den som går utan att veta vart han skall komma är tom och lättsinnig. Vetenskapen erkänner ingen tro och kräver av människan att hon vet vad vad hon gör och vart hon går. Vilken metod som leder till sanningen kan diskuteras, säger Sjestov, men en sak är säker: ”till det förlovade landet kommer bara den som likt Abraham dristar sig att gå utan att veta vart han skall komma”.

DET VAR DENNA TRO *quia absurdum* som i slutet av tjugotalet ledde Sjestov till Kierkegaard. Med tanke på den uppenbara själsfrändskapen mellan de båda tänkarna skulle man kunna tro att Sjestov känt till den danske filosofen långt tidigare, men han läste honom i själva verket först 1928, inspirerad därtill av Edmund Husserl och Martin Buber. Kierkegaard översattes rätt flitigt till ryska i slutet av 1800-talet men hade enligt Sjestov ”gått Ryssland förbi”. Nu började han studera honom intensivt, och 1936 publicerade han boken *Kierkegaard och den existentiella filosofin*, som i dagarna utkommit på svenska på det nystartade förlaget Nimrod i översättning av Stefan Borg.

Boken har undertiteln ”Rösten som ropar i öknen”. Denna röst tillhörde just Kierkegaard, för vilken ”filosofins utgångspunkt inte var förvåning, som grekerna lärde, utan förtvivlan”, förtvivlan hos Job, som ur djupen ropar till Herren: *De profundis clamavi ad te, Domine*. I kampen mot Nödvändigheten och den hegelska tesen att ”allt verkligt är förnuftigt” fann Sjestov en självklar frände i Søren Kierkegaard, vars ”otyglade, besinningslösa, obehärskade skrifter och tal, fulla av konvulsio-

ner, bara talar om detta: rösten som i öknen ropar om Intets fasor”; Kierkegaards kamp var också hans – ”en vanvettig kamp för möjligheten”, ett ”vanvettigt språng från filosofernas gud till Abrahams Gud, Isaks Gud, Jakobs Gud”.

Huruvida Sjestovs utläggning av Kierkegaards filosofi är en ”sjestovisering” av ämnet eller ej kan jag inte bedöma, och det är inte heller särskilt viktigt. Sjestov är inte någon logisk empirist, vars postulat kan verifieras eller falsifieras. Han är en tänkare i Dostojevskijs, Nietzsches och Kierkegaards efterföljd, en författarfilosof och självständig sökare utanför alla filosofiska skolor – även om han naturligtvis skulle kunna kvalificeras som ”existensfilosof”.

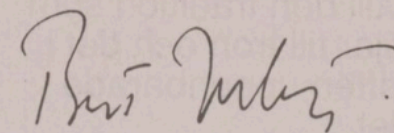
Osip Mandelstam talar i en essä om Henri Bergsons ”djupt judaistiska intellekt”. På samma sätt kan man tala om Sjestov som en profet, vars röst klingar ur gammaltestamentliga djup, från den plats där människan valde trädet med kunskap om gott och ont före livets träd, trots Guds varning att hon skulle dö den dag hon åt av det. Från den filosofiska idealismen landade Sjestov till slut, via Nietzsche, i Skapelseberättelsen, där han fann sin ammunition mot den förnuftsbaseade filosofin; till grund för allt som Yehuda Leib Schwarzman, alias Lev Sjestov, har skrivit ligger övertygelsen att den förnuftsbaseade kunskapen i stället för att befria människan fjärrar och läser den mänskliga anden.

SJESTOV KOM ATT LÄSA Kierkegaard drygt sjuttio år efter dennes död. Själv har han sedan länge varit översatt till franska, engelska och tyska och han har haft stor betydelse för bl a Albert Camus och Czeslaw Milosz. När han nu introduceras på svenska sker det samtidigt som i Ryssland, där han utkommit för första gången på åttiofem år. År 1992 kom ”Dostojevskij och Nietzsche” på förlaget Artos, och Nimrod utlovar flera översättningar, i första hand ”Sola fide” och ”I Jobs vågskålar”. Det är utmärkta val, och man önskar sig mer: Sjes-

tov är en författare av det slaget att man vill tro att världen – eller åtminstone filosofin, eller åtminstone det andliga klimatet... – skulle förändras om folk läste honom. Hur naiv en sådan förhoppning än är, vill man hur som helst inte att någon om femtio år skall kunna säga att Sjestov ”gick Sverige förbi”. Han är en utmanande, stundom retfull tänkare, och många kommer att ta spjörn mot hans idéer; men Sjestovs storhet ligger lika mycket i den filosofiska metoden som i tankemödans resultat: hans sätt att resonera är en lektion i adomatiskt tänkande.

Lev Sjestovs teman tillhör inte de lätta, men han formulerar sig med en finess och sarkastisk skärpa som kan föra tankarna till hans svenske generationskamrat Bengt Lidforss när denne är som bäst: motståndaren krossas till sist lika mycket av den majestätiskt eleganta syntaxen som av argumentens tyngd. För att läsaren inte skall lämnas med det felaktiga intrycket av Sjestov som en grubblare hukan- de under bördan av de eviga frågorna vill jag avsluta denna översikt med en aforism ur ”Rotlöshetens apoteos”, som visar med vilken sublim humor Sjestov tacklar de cartesianska djävlarerna:

En rapning avbryter de mest upphöjda mänskliga tankar. Härav kan man, om man vill, dra en slutsats – men å andra sidan behöver man inte dra några slutsatser alls.

Bengt Jangfeldt är docent i slaviska språk och redaktör för Artes.
Den första artikeln om rysk filosofi infördes den 26/1.

SvD 95 01 28